

УДК 167

ПРОБЛЕМА КРИЗИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ФЕНОМЕНОЛОГІЇ Е. ГУСЕРЛЯ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ніна Ковальова, Віктор Левченко

У статті розглянуто етичні аспекти кризи європейської культури, що виявлені у пізніх роботах Е. Гусерля. Проаналізовано тлумачення Гусерлем європейської раціональності, а саме його аргументація щодо філософії як фундаменту об'єктивності та загальної значущості етичних норм. Відповідальність перед розумом та відповідальність за наслідки наукової діяльності цивілізацією визначені як етичний центр феноменології Гусерля.

Ключові слова: етика, криза європейської культури, феноменологія, Е. Гусерль.

Криза європейської культури фіксується як безсумнівний факт в роботах всіх філософів, які займалися дослідженнями культури в першій половині ХХ ст. При всій відмінності підходів, осмислення причин цієї кризи і пошук шляхів виходу з неї, наводить різні філософські напрями до прояснення сутнісних характеристик культури взагалі і європейської культури зокрема. Тематизація кризи культури припиняється лише в ситуації постмодернізму, що є знаком «зміни епістем» (Фуко), відходу від новоевропейської онтологічної і гносеологічної парадигм, реакцією на зміну статусу культури.

Концепція культури Гусерля відноситься до класичного типу філософського дискурсу, і, в той же час, багато інтенцій феноменології вплинули на постмодерні (постнекласичні) настанови по відношенню до культури, що робить аналіз цієї концепції актуальним.

Мета даної роботи – виявити етичну компоненту в рефлексіях Гусерля щодо кризи європейської культури.

Засновника феноменології – філософського проекту, який підтвердив своїм впливом на актуальну дослідницьку діяльність своє право на існування, – Едмунда Гусерля часто відзначають як такого, що оминає проблеми практичної філософії та теорії моралі. Однак, на нашу думку роботам Гусерля, особливо пізнього періоду, властива значна етична складова. За свідченням Гейдегера, в цей період Гусерль розробляє «математику етичного», яку він оцінює як «новітнє» в феноменології [5, с. 91]. До того ж, він спеціально висловлюється і щодо моральної проблематики в своїх «Статтях про оновлення» [3], опублікованих в японському філософському журналі «Кайдзен» в 1923–1924 рр. Гусерль, в якості практичного філософа, може розглядатися як той, хто продовжує традиції етичного інтелектуалізму або раціоналізму і, відповідно, відроджує давньогрецькі настанови та ідеали людської поведінки. Не тільки Гейдегера, що загальноновизнано, але і Гусерля можна вважати філософом, який намагається повернутися до витоків справжнього філософствування, що було характерним для антики. Для поглядів Гусерля, в тому числі і етичних, характерна класичність мислення грецького типу. Власне, він так само, як і Гейдегер, запровадив своїм філософським дискурсом оригінальну реставрацію

античного способу мислення. Так, розуміння раціональності у Гусерля є класичним і дуже близьким до того, яким воно є у грецькій філософській спадщині. Він, на протигагу ірраціональним віянням свого часу, не дотримувався думки, що раціональність як така є злом. «Раціональність в тому високому і істинному розумінні, про яке ми тільки і говоримо (тобто в сенсі сповіщення грецькою філософією ідеалу), як раз потребує того, щоб її прояснили і розвинули зрілим способом» [6, S. 337].

Як відомо, давньогрецька етична думка розглядала блаженство як досягнути мету теоретичної діяльності, організації свого життя за законами розуму. Для прояснення сенсу свого існування людина повинна відійти від наївного, заснованого на доксі, ставлення до дійсності, таким чином визначати себе і своє становище в світі, щоб його вчинки відповідали незалежному від нього фронесісу (розсудливості).

За Гусерлем, саме таким має бути ставлення людини до свого існування. Відсутність справжньої раціональності, згідно з ним, і є «источником той уже невыносимой непроясненности, какую испытывает человек по отношению к своему собственному существованию и его бесконечным задачам. Эти задачи объединены в одну: только если дух вернется от наивного овнешнения к самому себе, пребывая при себе и только при себе, он сможет стать самодостаточным» [2, с. 325–326].

У самому методі, запропонованому Гусерлем, містяться етичні моменти. Ми це бачимо, наприклад, в знаменитому феноменологічному епохе, яке встановлює розрізнення між позицією людини в світі, його справами і можливістю зняття цієї «природної настанови», що дозволяє відшукати її сенс. Не можна виносити судження про світ, залишаючись в ньому – таке значення цієї процедури, в тому числі і для вирішення моральних проблем. Інтелектуалізм Гусерля чітко заявлено в ролі, що приписується мисленню як тому, що надає сенс буттю.

Ідеї, що стосуються кризи європейської культури, у Гусерля найбільш повно представлені в книзі «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія», а також у Віденській доповіді (1935 р.), записом якої є стаття «Криза європейського людства і філософія». Звісно, що для «неарійця» Гусерля, вимушеного в зв'язку з приходом нацистів до влади піти у відставку і позбавленого можливості публікуватися в Німеччині, існували серйозні зовнішні причини, що спонукали його до подібних роздумів. Однак, значною мірою, вони були результатом внутрішньої логіки розвитку феноменологічного вчення, що призвела Гусерля до аналізу історичних передумов і горизонтів життєвого світу, до актів історичної рефлексії.

Вже самі назви робіт виявляють програмні положення Гусерля: криза європейської культури є наслідком кризи європейської філософії і європейських наук. Причини цієї кризи Гусерль визначає чітко і лаконічно: «Я ...вполне убежден, что корни европейского кризиса следует искать в сбившемся с пути рационализме» [2, с. 317]. Гусерль відкидає концепцію О. Шпенглера про кризу Європи як невідворотній рок Західної культури, як відкидає і все іраціоналістичні трактування культури. Його критика раціоналізму – це критика саме раціоналізму, що збився зі шляху; критика раціоналізму з позицій

надраціоналізму. Гусерль не сприймає поширених тоді психоаналітичних трактувань людини і культури. Гусерль впевнений, що розум становить глибинну сутність людини, а раціональність - основу європейської культури. «Разум – широкое понятие. Согласно доброму старому определению, человек – разумное живое существо, и в этом широком смысле папуас тоже человек, а не животное. У него есть свои цели, и он действует осознанно, обдумывая свои практические возможности. ...Все же подобно тому как человек, включая папуаса, представляет собой новый уровень живой природы по сравнению с животным, точно также по отношению к человечеству и его разуму новый уровень представлен философским разумом. ...Верно, что универсальная философия наряду со всеми частными науками составляет лишь часть европейской культуры. Но ...часть эта, т. е. философия, является тем функционирующим мозгом, от нормальной работы которого зависят истинность и здравие европейской духовности» [2, с. 318]. Отже, криза Європи, за Гуссерлем, це і є криза європейської раціональності.

Зв'язок між кризою раціоналізму і кризою європейської культури Гусерль прояснює шляхом філософського осмислення «телеології європейської історії», визначення самої сутності феномену «Європа». Логіка міркувань філософа є такою. «Європа» – феномен духовний, а не географічний, економічний чи політичний. Поява цієї наднаціональної духовної спільноти має своєю батьківщиною Стародавню Грецію. Час народження європейської культури – VII–VI ст. до н. е. Це час народження в Стародавній Греції нової культурної форми – філософії. Філософія як універсальна наука про світ у цілому, про всеєдність сущого, що включає в себе всі науки, за Гусерлем, – виключно європейський феномен, що визначає саму сутність того, що є Європа і європейська культура. Згідно Гусерлю, ніде в світі, окрім як в Стародавній Греції, філософія не виникає; тому говорити про «китайську», «індійську» та ін. «філософії» помилково. Та культурна форма, що отримала назву «філософія», в Стародавній Греції принципово відрізняється від усіх інших східних «філософій» виникненням особливої сутнісної вихідної настанови, яка відрізняється від природної настанови з її наївно-безпосереднім «вживанням» в світ. Цю нову настанову, що народжується тільки в Древній Греції VII–VI ст. до н. е. і створює власне філософію, а відтак і європейську культуру, Гусерль називає теоретичною настановою. «Теоретическая установка ... целиком и полностью изъята из практики. Она основывается на намеренном воздержании от любой естественной [установки — Н. К., В. Л.], включая самые высокие ступени практики...» [2, с. 310]. Ця настанова на незацікавлене споглядання принципово відрізняється від міфологічної настанови в східній ментальній традиції, що орієнтована на служіння людині і вирішення людських завдань, тобто є «практичною», за термінологією Гусерля, настановою.

Поява теоретичної настанови і філософії як науки наук, за Гусерлем, є визначальним для долі європейської культури, бо саме філософія вводить її у вимір ідеального, до ідеальної сфери, що конститує сенс. Саме філософія дає обґрунтування не тільки для всіх наук, але і для етичних, естетичних і, в цілому, культурних норм, які отримують міцний фундамент об'єктивності і загальної

значущості, знаходять своє буття з абсолютної істини, а не на хиткому фундаменті умовно-суб'єктивних думок.

Отже, історія європейської культури розуміється Гусерлем як подолання природної настанови, перехід від «докса» до «епістемі», подолання міфічного ставлення до світу в теоретичній настанові, в філософській теорії, що відкриває вирішальну для європейського людства ідею нескінченного. «Философская форма вот-бытия, состоящая в том, чтобы из чистого разума, из философии свободно устанавливать правила для себя самого, для всей своей жизни» [1, с. 22] і визначається Гусерлем як телос європейської культури.

Як бачимо, в позиції Гусерля розум міцно пов'язаний з етичною сферою, а ідея філософії як точної науки не тільки не вимагає елімінації етичного змісту, але з необхідністю його передбачає. Зауважимо, що це повністю протилежно позитивістському тлумаченню раціональності, який вимагав повного виключення будь-якої ціннісно-сислової навантаженості філософських понять. Гусерль з приводу такої інструменталістської інтерпретації розуму афористично зауважує: «Позитивизм обезголовлює філософію» (Див.: [1, с. 24]). Гусерль переконаний, що філософія повинна давати підстави не тільки наукам, а й відкривати сенс індивідуального і загальнолюдського Dasein. «Только разум в конечном счете придает всему, что считают сущим, всем вещам, ценностям, целям их смысл, а именно их нормативную соотнесенность с тем, что со времени начала философии обозначается словом «истина» – истина по себе – и коррелятивным ему словом «сущее»» [1, с. 28–29]. Переконання в існуванні об'єктивної істини є аксіоматичною, точніше догматичною передумовою гусерлевської філософії. Мабуть, ніхто в ХХ в. не висловив з такою силою і категоричністю впевненість в незалежному існуванні абсолютної істини як основи буття світу і людини. Таке розуміння істини визначає демаркаційну лінію між класичною і постмодерністською парадигмою, що заперечує існування істини як абсолюту. За Гусерлем, істині не можна приписати ніяку форму відносності: що істинно, то абсолютно. Істина вічна і незмінна, вона не зводиться до фактів (як до чогось існуючого в часі), це не характеристика знань, а сутнісна характеристика буття. Тобто, вічна й абсолютна, ні від кого і ні від чого не залежна істина – це у Гусерля не гносеологічна, а онтологічна категорія. Роль філософії в тому і полягає, щоб відкривати ідеальну сферу аподиктичних істин, в причетності до яких людина і людство досягають розумного сенсу буття. Поза істиною людина втрачає своє буття. За Гусерлем, своє буття людина «..не обладает всегда, уже в силу очевидности «Я есмь», но обладает и может обладать лишь в борьбе за свою истину, за то, чтобы самим сделаться истинным. Истинное бытие всюду составляет идеальную цель, задачу, возложенную на «эпистему», на разум, в противоположность всего лишь мнимому бытию, представляющемуся в «доксе» бесспорным и «само собой разумеющимся» [1, с. 29].

Скептицизм і релятивізм щодо істини, крах віри в розум, що очевидно виявились дна початку ХХ ст., і є, по Гусерлю, основними симптомами європейської культурної кризи, яка загрожує Європі новим падінням у варварство. Причину такого стану речей Гусерль вбачає в процесах, що відбулися в європейській філософії і фундованих на ній науках задовго до

сучасності, а саме, ще на початку Нового часу.

Аналіз цих процесів Гусерль починає з Ренесансу, в якому він вбачає революційний переворот, здійснений людством проти свого колишнього середньовічного способу буття і керований античним ідеалом людини як істоти, що формує себе «в розсуді вільного розуму» (див: [1, с. 22]). Ренесансний ідеал філософії як всеохоплюючої науки, на якій базуються всі інші науки, зокрема, виникає природознавство Нового часу, цілком відповідає ідеалу філософії Гусерля. Однак незабаром, на думку Гусерля, така ідея філософії починає зазнавати внутрішнього зламу. Причина цього – методологічні передумови «галілейської фізики», яка породила математичне природознавство Нового часу. «Первородний гріх» цих методологічних передумов філософ бачить в об'єктивізмі, заснованому на наївній натуралістичній настанові, відповідно до якої за реальність визнається тільки матеріальний універсум з його механічними законами. Математизація природознавства призводить, крім іншого, до відриву понять від життєвих підстав, що визначають їх зміст, і до накладання понять на дійсність, в результаті чого відбувається її означування. Світ понять як створених свідомістю ідеалізацій починає самостійне життя, формуючи нові смисли в процесі взаємодії елементів цього світу, що призводить, як показало подальший розвиток культури, до формування симулякрів. Як наслідок – все духовне починає розглядатися як засноване на фізичній тілесності. «При такому підході, – зазначає Гусерль, – інтерпретація мира сразу же принимает преимущественно дуалистическую, т. е. психофизическую форму» [2, с. 322]. Природознавство, побудоване на таких принципах, повністю відривається від філософії, перетворюючись в дослідницьку техніку. Теорія духу зводиться в кінцевому підсумку до фізичної реальності, тому самодостатнє пояснення духу виявляється неможливим, а її (теорії духу) поняття переносяться до сфери суб'єктивного, індивідуально-особистого. При цьому об'єктивістська настанова орієнтована на елімінацію з науки будь-якої суб'єктивності, ігноруючи кінцеву основу будь-якого мислення – навколишній життєвий світ. У підсумку, відзначає Гусерль, математичне природознавство втрачає всякий зв'язок зі змістом людського життя. «Что может сказать наука о разуме и неразумии, о нас, людях, как субъектах свободы. Само собой разумеется, что простая наука о телах не может сказать об этом ничего, она ведь абстрагируется от всякой соотнесенности с субъектом» [1, с. 20].

Ідея «життєвого світу» як дорефлексивної даності, що є смисловою основою всіх наук, виявилася дуже продуктивною для філософії і гуманітарних наук другої половини ХХ в. (А. Шюц, Х.–Г. Гадамер, Б. Вальденфельс, французька школа «Анналів» та ін.), привернула увагу дослідників до світу повсякденного досвіду.

Гусерль вважає, що подолання об'єктивізму шляхом відновлення втраченого зв'язку науки з суб'єктом пізнання, звернення до «життєвому світу» – необхідна умова подолання кризи раціоналізму.

Ще однією фатальною небезпекою для філософії Нового часу Гусерль називає трансцендентальний суб'єктивізм. Основна його теза – твердження, що абсолютної істини не існує і ми можемо говорити лише про істини відносні.

Релятивізм і скептицизм цього напрямку, видатними представниками якого Гусерль вважає Юма і Канта, вплинули не тільки на всю пізнішу філософію, а й на увесь західний світогляд. Вихід з духовної кризи можливий тільки на шляхах боротьби зі скептицизмом і релятивізмом. І це боротьба філософії за свій справжній сенс, «тем самым за смысл подлинного человечества» [1, с. 31].

Таким чином, для Гусерля, роль філософії в подоланні європейської кризи є визначальною. Саме вона може і повинна вказувати людству, яким воно повинно бути. Така позиція Гусерля виявляє ще одну найважливішу демаркаційну лінію між класичною і постмодерністською парадигмами. Постмодернізм не сприймає ідею законодавчої ролі філософського розуму, визначаючи таку позицію як «метафізичне насильство».

Гусерль, навпаки, переконаний в месіанській ролі оновленої раціоналістичної філософії та ставить задачу побудови філософської системи, здатної подолати об'єктивізм і суб'єктивізм, щоб вивільнити початковий телос європейської культури. Це і є метою створеної Гусерлем власної філософської системи – трансцендентальної феноменології, що дає можливість по-новому визначити відносини між суб'єктом і сушим. Недарма його робота про кризу європейських наук є одночасно введенням в трансцендентальну феноменологію.

Отже, причина кризи Європи – втрачений в Новий час телос європейської культури, поширення в філософії фізикалістського об'єктивізму і трансцендентального суб'єктивізму, котрі ігнорують зв'язок з людською суб'єктивністю і життєвим світом, з одного боку, і релятивізірують істину, з іншого. Вихід – створення трансцендентальної феноменології як дескриптивної науки, що виходить із трансцендентального Я (людської суб'єктивності) як джерела генези смислу і описує феномени свідомості так, як вони самі себе показують. Необхідним ступенем до такого дослідження є феноменологічна редукція, що складається в дотриманні епохе щодо будь-яких буттєвих припущень. Вчинення феноменологічної редукції виявляється абсолютно необхідною умовою і для виникнення філософії взагалі і для початку будь-якого конкретного філософствування. Тому не випадково цей методологічний принцип феноменології збігається у Гусерля з описом народження теоретичної настанови в античності, яка відкрила можливість народження філософії і – ширше – європейської культури. Суворе дотримання методологічних процедур в феноменології дозволяє досягти неупередженого погляду, звільненого від будь-яких непрояснених передумов (наукових, метафізичних, психологічних та ін.), що відкриває можливість досліджень області трансцендентального досвіду, проникнення в область аподиктичних істин, початок якому поклав Декарт своїм cogito.

Пафос пізніх робіт Гусерля як раз орієнтований на демонстрацію зв'язку моралі та раціональності. Так в «Кризі європейських наук» він говорить про небезпеку «об'єктивістської» і «натуралістичної» деградації раціонального начала в умовах «втоми» і «млявості» раціоналізму, відсутністю в культурі морально-вольового виміру або «героїзму» розуму. Згідно Гусерлю, необхідною умовою підтримки морально-вольового начала є постійна орієнтація на норму. Остання внутрішньо властива інтенціональному життю окремих людей. Правда,

ця постійна нормативна і ціннісна регуляція має відношення не до всіх людей. Вона досить далека від тих, хто не цілком розвинувся в особистість вищого ступеня, яка складається в ході міжлюдських актів, «но все же нормативная регуляція присуща и им в форме необратимого развития и распространения духа универсальной нормативности» [2, с. 304].

Для Гусерля дуже важливим є аспект формального дотримання обраних норм і цінностей, особливо в рамках його професійної діяльності. Він виділяє різні закони, що визначають нормативно-ціннісну поведінку людини як в рамках його професійних занять, так і виходячи за їх межі.

З одного боку, це закон абсорбції (або поглинання). Він визначає функціональну залежність практичних цінностей одна від одної. Він вибудовує можливу розумну практику і знецінення певних норм і цінностей відносно одна одної. Згідно з ним, коли неможливо одночасне слідування різним цінностям, то позитивна оцінка найвищою з цих цінностей абсорбує позитивну оцінку всіх менших цінностей. Вони стають непридатними до практичного застосування для індивіда. До речі, сам Гусерль, будучи німецьким професором і дуже високо оцінюючи формальні моменти академічної діяльності, в своїй поведінці часто надмірно відповідав цьому закону. Так, Карл Ясперс у своїй «Філософській автобіографії» наступним чином свідчить про подібне: «... моя учениця Афра Гайгер, дуже яскрава індивідуальність, приїхала до Фрайбурга вчитися у Гусерля. За формальними умовами участі в його семінарі він її до нього не допустив. Так академічний схематизм позбавив і його, і її слухної нагоди, оскільки Гусерль не захотів побачити самої людини». Ясперс назвав це проявом «авторитету абстрактних приписів» (переклад наш – *Н. К., В. Л.*) [7, S. 92 ff]. З іншого боку, незважаючи на розуміння спрямованості проти нього гейдегеровського «Буття і часу», Гусерль поставився, за свідченням автора книги, все-таки до цього філософського твору з позицій універсальної цінності його для філософії. («Если работа («Буття і час» – *Н. К., В. Л.*) и написана «против» кого-то, так это против Гуссерля, который это сразу понял, но с самого начала придерживался позитивной позиции» [5, с. 123]).

Іншим важливим моральним законом, або як його назвав сам Гусерль, законом «формальної практики», є закон підсумовування. Цей закон дає людині ясну впевненість щодо можливості наповнювати своє життя справами захищеними від обесцінення цілей і передумов. Відкритий горизонт нескінченних можливостей створює для людини без певної роботи розуму з погодження цінностей і цілей почуття невпевненості і незадоволення. Усвідомлення відповідальності розуму, яке і є, по Гусерлю, «етичною совістю», звужує вказаний вище горизонт відкритої нескінченності можливих розчарувань. Розумне саморегулювання в душі античного стоїцизму дозволяє людині перетворювати все своє життя і дає йому гарантію виправдання перед самим собою в будь-який момент.

Відповідальність перед собою за вчинені дії, таким чином, є необхідним і обов'язковим аспектом феноменологічного методу. Справедливо зазначає Е. Соловйов, що у Гусерля вже в «Логічних дослідженнях» істина розглядається як святиня, оскільки для наукового пізнання характерні безкорисливість і

незатямареність. «Соответственно и самоотвержение, предполагаемое «чистой теоретической установкой», возвышается над всеми видами аскетизма, над борьбой склонности и долга, которую индивид ведет в состоянии внутренней раздвоенности» [4, с. 398]. У «Кризі європейських наук» Гусерль підкреслює, що з позиції феноменолога не можна вже відривати теоретичне життя від практичного, розщеплювати конкретне життя теоретика на дві паралельні життєві діяльності, і професійна діяльність вченого наповнюється справжнім змістом у своїй самореалізації.

Список літератури

1. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию / Пер. с нем. Д. В. Складнева.– СПб.: Фонд Университет; «Владимир Даль».– 2004.– 400 с.
2. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия // Культурология. XX век: Антология.– М: Юрист, 1995. – С. 297–331.
3. Гуссерль Э. Статьи об обновлении // Вопросы философии.– М., 1997.– № 4.– С. 109–135.
4. Соловьев Э. Ю. История и этика в феноменологии позднего Гуссерля // Его же. Прошлое толкует нас: (Очерки по истории философии и культуры).– М.: Политиздат, 1991.– 430 с.
5. Хайдеггер М., Ясперс К. Переписка. 1920–1963.– М.: Ad Marginem, 2001.– 416 с.
6. Husserl E. Die Krisis der europaischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie // Husserliana. Den Haag, 1954.– Bd. VI.
7. Jaspers K. Philosophische Autobiographie. Erweiterte Neuausgabe. Munchen, 1977.

Ніна Ковальова, Віктор Левченко

ПРОБЛЕМА КРИЗИСА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ФЕНОМЕНОЛОГІИ

Э. ГУССЕРЛЯ: ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются этические аспекты кризиса европейской культуры, выявленные в поздних работах Э. Гуссерля. Проанализирована интерпретация Гуссерлем европейской рациональности, а именно его аргументация относительно философии как фундамента объективности и всеобщей значимости этических норм. Ответственность перед разумом и ответственность за последствия научной деятельности перед цивилизацией выявляются как этический центр феноменологического учения Гуссерля.

Ключевые слова: *этика, кризис европейской культуры, феноменология, Э. Гуссерль.*

Nina Kovaleva, Viktor Levchenko

THE PROBLEM OF CRISIS OF EUROPEAN CULTURE IN PHENOMENOLOGY OF EDMUND HUSSERL: ETHICAL ASPECT

Some aspects of ethical conception of E. Husserl are considered in this article. Ethical aspects of the crisis of European culture revealed in the last works of E. Husserl are researched in the article. The interpretation of Husserl's European rationality is analyzed, namely his argument about philosophy as the foundation of objectivity and the universal significance of ethical norms. Responsibility to reason and responsibility for the consequences of scientific activity before civilization are identified as the ethical center of the phenomenological doctrine of Husserl. Responsibility to reason and consequences of scientific activity before civilization come to

light as the ethical center of the phenomenological doctrine of Husserl. The authors demonstrate that the aspect of formal following to the chosen norms and values is very important for Husserl. The German phenomenologist selects various laws such as absorption and summing defining standards and valuable behavior of the person in his professional activities and going beyond their limits. He speaks about professional life in high sense of the word as the value giving calling and "pure" satisfaction to the person. Husserl emphasizes that it is already impossible to tear off theoretical life from practical, to split concrete life of the theorist on two parallel vital activity and professional activity of the scientist is filled with a true meaning in the self-realization as we are based on phenomenological position.

Keywords: Ethics, crisis of european culture, phenomenology, E. Husserl.

References

1. Gusserl E. (2004) Krizis evropejskih nauk i transtsendentalnaya fenomenologiya. Vvedenie v fenomenologicheskuyu filosofiyu [The crisis of European sciences and transcendental phenomenology. Introduction to Phenomenological Philosophy], Per. s nem. D. V. Sklyadneva. Spb., Fond Universitet; Vladimir Dal. 400 s.
2. Gusserl E. (1995) Krizis evropejskogo chelovechestva i filosofija [Crisis of the European mankind and philosophy], *Kul'turologija. XX vek: Antologija, Moskva*, pp. 297-331.
3. Gusserl E. (1997) Stat'i ob obnovlenii [Articles about updating], *Voprosy filosofii, Moskva*, № 4, pp. 109-135.
4. Solov'ev Je. Ju. (1991) Istorija i jetika v fenomenologii pozdnego Gusserlja [History and ethics in late Gusserl's phenomenology], *Ego zhe. Proshloe tolkuet nas: (Ocherki po istorii filosofii i kul'tury). Moskva, Politizdat*, 430 p.
5. Hajdegger M., Jaspers K. (2001) Perepiska. 1920–1963 [Correspondence. 1920–1963]. *Moskva, Ad Marginem*, 416 p.
6. Husserl E. (1954) Die Krisis der europaischen Wissenschaften und die transzendente Phaenomenologie. *Husserliana. Den Haag, Bd.VI*.
7. Jaspers K. (1977) Philosophische Autobiographie. Erweiterte Neuausgabe. *Munchen*.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017

ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ФОРМЫ В ПОНИМАНИИ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ

Алексия Личинаки

В статье «Значение анализа художественной формы в понимании развития пространственного мышления» предлагается рассмотреть аналогии, возникающие в отношении специфических черт архаического и современного изобразительного искусства. Методологические программы, среди которых формальный анализ и школа феноменологической эстетики, позволяют обратиться к основе художественного языка – к формообразованию, и сделать выводы о соотносимости пространственных представлений в архаическом и современном искусстве.

Ключевые слова: художественный язык, формообразование, формальный анализ, феноменология

Целью данной работы является обнаружение глубинной взаимосвязи между архаическим и современным изобразительным искусством посредством сравнения типов пространственного мышления, сформировавшихся в процессе художественной деятельности как в архаическом, так и в авангардистком художественном пространстве. Несомненно, об определенном типе мышления свидетельствует использование в изобразительном искусстве той или иной символики и образного строя. Таким образом, изучение символики, являющейся основой художественного языка произведений первобытного и современного изобразительного искусства, интересно тем, что позволяет проникнуть глубже в пространственные представления архаического и современного сознания. Глубокое понимание типов образного мышления могло бы послужить ключом к раскрытию действительных сходств и различий в способах построения автором композиции, выбора выразительных средств и организации художественного пространства произведения. Поэтому ключевой аспект, рассматриваемый в этой работе, можно определить как осмысление художественной формы в произведении абстрактного изобразительного искусства.

Исследование методов анализа произведений современного изобразительного искусства, выделение их сильных сторон и недостатков, а также разрешение вопроса о возможностях их применения в анализе произведений современного искусства, позволило бы приблизиться к поставленной проблеме и рассмотреть её аспекты в различных плоскостях. В результате, рассмотрение и осмысление наиболее интересных в ключе исследуемой темы эстетических и философских концепций, позволит развернуть не учитываемые или не замечаемые процессы, отвечающие за внутреннюю организацию и построение языка художественного произведения.

Проблемами художественных элементов и анализом художественной формы в теории изобразительного искусства, а также искусствоведении занимаются формальный анализ и феноменологическая эстетика. Для достижения поставленной задачи исследования следует остановиться на